N.A. Ursu, o viaţă în slujba filologiei române

Eugenia DIMA*

Key-words: *N.A. Ursu*, *scholar*, *contributions*, *Romanian literary language*, *modernisation*

La 3 august 2016 ar fi împlinit 90 de ani. O vârstă frumoasă şi o viaţă frumoasă, deşi nu uşoară. Dar s-a grăbit. S-a grăbit să ajungă într-o lume, poate, mai bună, unde avea cu ce să dea seamă. Era mulţumit că a finalizat proiectele de bază şi că a lăsat culturii române o moştenire preţioasă. Privea sfârşitul cu o resemnare înţeleaptă. Şi totuşi... Parcă ar mai fi fost nişte lucruri neclare, nişte texte anonime care aveau nevoie de paternitate, nişte surse încă necunoscute din care şi-au extras cărturarii români idei, cuvinte noi.

Lucrarea monumentală despre neologismele limbii române a fost alcătuită împreună cu distinsa tovarăşă de viaţă, Despina Ursu, alături de care a fost până la sfârşit. Cei din jur îi considerau un model de moralitate, de ataşament şi grijă afectuoasă, civilitate şi dedicare către cercetare, rezultatul acestei colaborări fiind lucrări importante pentru lingvistica românească. Domnul Ursu era pentru Doamna Despina cavalerul în armură care a protejat-o, a apărat-o, când era în primejdie deoarece „organele" unei orânduiri inumane voiau să o distrugă. Era vinovată! Era fiica unui militar de carieră care a ajutat cu provizii rezistenţa anticomunistă. Dar şi Profesorul a suferit consecinţele regimului totalitarist, care nu tolera nealiniaţii, pe cei lipsiţi de vigilenţă proletară, soţul incriminatei explicându-le că, atunci când a cerut mâna frumoasei studente, nu i-a cerut şi dosarul de cadre. A fost înlăturat de la catedra universitară în detrimentul miilor de studenţi pe care i-ar fi putut îndruma, dar, spre profitul cercetării, în institut a avut condiţii prielnice şi liniştea necesară pentru a efectua studii de amploare. Profesorul era rezervat în societate, printre persoane mai puţin cunoscute, evitând contactul cu vulgaritatea, cu grosolănia sau impostura, dar, într-un cadru restrâns, printre apropiaţi, devenea un hâtru din familia Humuleşteanului. Ştia să fie un sfetnic nepreţuit în momente grele, dând sugestii cu delicateţe, căldură, înţelegere.

A avut cunoştinţe vaste despre fiecare epocă de care s-a ocupat, cunoştinţe enciclopedice, numite astăzi, cu oarecare emfază, interdisciplinare. Acestea i-au permis ca să observe care sunt lipsurile şi unde se poate aduce o contribuţie reală printr-o cercetare temeinică. Nu a mers pe cărări bătute, ci a căutat tocmai acele

* Universitatea „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi, România.

BDD-A25218 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:21 UTC)

drumuri spinoase care duc la aflarea adevărului, în filologie însemnând descoperirea autorilor unor texte, a interpolărilor, a intervenţiilor copiştilor, a textelor originale sau vehiculare sau stabilirea influenţelor exercitate, aprofundarea analizei textologice.

În ultimii ani a adunat mai multe articole de filologie, risipite prin diverse reviste de lingvistică sau de istorie literară, mai greu accesibile, sau a adăugat noi contribuţii, grupându-le cronologic în patru volume care acoperă o plajă de aproape trei veacuri şi se constituie într-o pledoarie pentru importanţa cercetării filologice. Au rămas însă destule studii care s-ar cuveni incluse între scoarţele unor noi volume, într-un număr satisfăcător de exemplare. Primele patru volume de studii publicate, din motive economice, într-un tiraj „discret", sunt căutate cu aviditate de cercetătorii cu experienţă sau de tinerii care încearcă să bată la porţile filologiei române. S-a ocupat de mari personalităţi, dar şi de scriitori minori a căror cunoaştere era necesară pentru alcătuirea peisajului mişcării artistice.

La început a fost... Dosoftei. Acestuia i-a dedicat mai multe cercetări efectuate cu acribie: i-a parcurs opera cunoscută, l-a editat în lucrări de referinţă, i-a atribuit texte care aveau autor anonim, i-a stabilit rolul în viaţa eclesiastică. Un important omagiu adus mitropolitului cărturar a fost volumul de documente (inedite) mai ales despre viaţa zbuciumată şi nefericită din ultima parte a existenţei acestuia, lucrare ce a contribuit la sanctificarea înaltului prelat. Chiar dacă textele acestuia au fost precedate de o excelentă ediţie a operei lui Gh. Asachi, în două volume, şi de alte scrieri importante, Dosoftei rămâne pentru distinsul filolog un Violon d'Ingres. Reacţiile iniţiale în filologia română în legătură cu ms. *45*-Cluj, traducere a Spătarului Nicolae (Milescu), cu participarea lui Dosoftei la revizia textului, care a fost pus la dispoziţia celor care doreau editarea Bibliei în limba română, tipărită la 1688, au fost până la urmă atenuate, soluţiile acceptate devenind lucruri comune.

Un alt favorit al Profesorului a fost Spătarul Nicolae (Milescu), de ale cărui scrieri s-a ocupat sub aspect lingvistic şi stilistic şi căruia i-a atribuit unele texte anonime, creionând profilul unui cărturar erudit din epoca veche a culturii române. În legătură cu paternitatea unor scrieri, paternitate considerată demonstrată, a surprins, a provocat discuţii, care au căpătat un caracter polemic, deoarece a venit cu noi puncte de vedere susţinute cu argumente lingvistice, filologice, istorice. Nu s-a raliat protocronismului şi a adus motivaţii concludente pentru aserţiunea că *Învăţăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie* nu îi aparţin domnitorului muntean şi că probabil este vorba despre o scriere pseudoepigrafă alcătuită pe linia tradiţiei imperiale europene, în care, pentru a crea o reprezentare legendară unui potentat, datele reale se îmbină cu altele, imaginare. Lucrarea va fi fost alcătuită de un călugăr învăţat, la comanda, din raţiuni politice, a boierilor Craioveşti.

La fel de provocatoare au fost şi studiile în care şi-a expus opinia că Simion Dascălul este autorul *Letopiseţului Ţării Modovei de la Aron Vodă*, că acesta a folosit printre izvoare şi cronica lui Grigore Ureche (pierdută ulterior), pe care a citat-o, şi că *Istoria Ţărîi Rumâneşti* îi aparţine mitropolitului Teodosie Veştemeanul, şi nu Stolnicului Constantin Cantacuzino. Acestea s-au impus şi vor rămâne modele de demonstraţie filologică, făcută cu o analiză atentă şi înţelegere a textului, cu fină intuiţie, cultură lingvistică şi istorică.

BDD-A25218 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:21 UTC)

Urcând în timp şi parcurgând textele laice din secolul al XVIII-lea pentru studierea modernizării limbii române, a constatat numeroase lacune în cunoaşterea acestora, care sporeau astfel imaginea statornicită a unei epoci întunecate. De aceea a continuat şi a reuşit să corijeze unele erori şi a stabilit paternitatea mai multor texte care au fost astfel atribuite lui Nicolae Costin, Alexandru Amiras, Enache Cogălniceanu, a unor cronici şi povestiri istorice în versuri, a primei piese româneşti de teatru...

Nu s-a ştiut de existenţa unei mişcări culturale organizate, instituţionalizate în Moldova şi Ţara Românească, spre deosebire de Transilvania, unde tinerii capabili erau trimişi la studii în principalele capitale europene, ca urmare a programului iluminist promovat în Imperiul Habsburgic. Însă, recent, filologul ieşean a dat la iveală funcţionarea unor şcoli de traducători români la mănăstirile Dragomirna, Secu şi Neamţ, apărute ca urmare a acţiunii curentului paisian şi prin strădania unor clerici învăţaţi din aceste şcoli; ei au beneficiat de riguroase şi documentate prezentări bio-bibliografice: ieromonahii Macarie, Ilarion, Isaac, ierodiaconii Ştefan, Gherontie, Grigorie ş.a. Altor cărturari care aparţineau mediului eclesiastic şi au desfăşurat o activitate culturală deosebită, precum logofătul Toma Dimitriu, de la Mitropolia din Iaşi, ieromonahul Cozma Vlahul, arhimandritul Vartolomei Mazereanu, li s-a pus în evidenţă contribuţia prin studii ample.

Confuzia prelungită până de curând în istoria literară ca urmare a existenţei, aproximativ în aceeaşi perioadă, în Moldova, a unor clerici cu numele monahic Gherasim, confuzie produsă ca urmare a unor cercetări parţiale sau incomplete, a fost înlăturată, concluzia fiind că episcopul Gherasim Clipa nu a desfăşurat o activitate de traducere; arhimandritului Gherasim de la Mitropolia din Iaşi îi pot fi atribuite traduceri precum *Taina francmasonilor*, *Istorie craiului Sfeziei Carol XII*, *Viaţa domnului Heruvim de la Ronda*, *Critil şi Andronius*, iar ierodiaconului Gherasim Putneanul de la episcopia Romanului, *Gheográfiei noao*, *Întâmplările lui Telemahos*, *Haractirurile lui Epictit*, *Cugetările* lui Oxenstiern.

Cercetările de istorie literară şi filologie au continuat până la Mihai Eminescu, fiecare articol sau notă reprezentând o reală „contribuţie”, aşa cum inspirat şi-a intitulat gruparea acestora în cele patru volume, întru folosul urmaşilor. Cei mai mulţi cercetători au cunoscut sentimentul neîmplinirii, al neputinţei atunci când s-au ocupat de perioada veche şi premodernă sau de anume personalităţi aparţinând spaţiului cultural românesc, constatând că nu dispun de informaţiile necesare pentru realizarea unei imagini corecte, complete, prin urmare, fiecare contribuţie fiind importantă pentru istoria culturală română.

În legătură cu atitudinea faţă de propria activitate sau de preocupările, aprecierile altor specialişti se poate vorbi de onestitate. A recunoscut unele greşeli şi le-a corectat ca urmare a aprofundării studiului, a recunoscut reuşita altor cercetători care au propus o soluţie mai bună decât cea formulată de Domnia Sa anterior, s-a bucurat când alt cercetător a elucidat un subiect nerezolvat sau neclar.

Pentru cineva la început de drum în cercetare manifesta înţelegere, răbdare, dar şi exigenţă, oferea îndrumări cu competenţă, discreţie şi mărinimie care încurajau. Prin generozitatea faţă de ceilalţi, prin exemplul personal şi prin lucrările publicate a pus la dispoziţia celorlalţi o bună metodă de cercetare, un model de rigoare, probitate, seriozitate, dar şi fler, spirit critic şi prudenţă, chiar fantezie, toate

BDD-A25218 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:21 UTC)

necesare pentru o perioadă în care necunoscutele se îmbină cu incertitudinile sau chiar cu falsurile.

Dacă cineva ar vrea să-i conteste valoarea, ar trebui să facă un exerciţiu simplu: să încerce alcătuirea unei sinteze de lingvistică sau literatură română, de istorie culturală fără a ţine seama de lucrările Domniei Sale. Rezultatul este previzibil.

Modest, nu a ştiut să pretindă, dar nici societatea nu l-a omagiat decât târziu, chiar prea târziu. A primit medalia „Crucea Patriarhală", dar pe ultimul drum nu l-a condus un sobor de preoţi, a primit Ordinul prezidenţial „Meritul Cultural în Grad de Cavaler", dar nu i s-au făcut onoruri militare. Poate, plecând, a privit către ceea ce lăsa în urmă, cu înţelepciune şi îngăduinţă, şi va fi spus: *Exegi monumentum*...

N.A. Ursu, a Lifetime of Service to the Romanian Philology

The paper is intended by its author as a presentation of N.A. Ursu, the distinguished philologist who has recently left us. His activity was focused on two main directions: the history of the Romanian literary language, with a particular attention to its modernisation period (the penetration and adaptation of loanwords), and the history of the Romanian old and pre-modern literature, where he used a rigorous philological investigation method to convey important contributions to the solution of unknown or debatable aspects. He was characterized by professionalism, erudition, honesty and generosity towards collaborators and young researchers; all these place him among the forerunners of the Romanian culture.

BDD-A25218 © 2016 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-07 16:08:21 UTC)